

TRADICIÓ CLÀSSICA A BARCELONA

ARQUITECTURA I ESCULTURA

Begoña Usobiaga Artaloitia
Àngels Fumadó Abad

Curs escolar 2003-2004

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	3
RESULTATS OBTINGUTS	
• ÍNDEX D'ITINERARIS I DE TEMES	5
• JUSTIFICACIÓ DELS ITINERARIS	8
• JUSTIFICACIÓ DELS TEMES	10
TREBALL DUT A TERME	
• PROCÉS D'ELABORACIÓ DEL MATERIAL	
• MATERIAL VISUAL: ARXIUS DE POWER POINT	12
• MATERIAL INFORMATIU: ARXIUS PDF	13
• RECURSOS UTILITZATS	18
ESTUDIS REALITZATS	19
CONCLUSIONS	20
RELACIÓ DELS MATERIALS CONTINGUTS EN ELS ANEXOS	21
BIBLIOGRAFIA	22

INTRODUCCIÓ

Amb el títol “Tradició clàssica als carrers de Barcelona” presentem un treball l’origen del qual es troba a les activitats programades en els crèdits de “Mitologia greco-romana”, destinats a alumnes de segon cicle de l’ESO. És prou sabut que gran part del professorat de Llatí i de Grec que imparteix aquesta assignatura ha programat sortides a diferents zones de la ciutat de Barcelona on es poden trobar estàtues de personatges i éssers mitològics treballats a classe. I de ben segur que també han aprofitat l’ocasió per fer que els alumnes es fixin en els elements clàssics de l’arquitectura de nombrosos edificis de la ciutat.

Ara fa uns anys, vam presentar un seguit de diapositives d’elements clàssics que es podien observar en diferents itineraris, en una sessió organitzada per la Secció Catalana de la SEEC, i, més tard, vam tornar a explicar aquests recorreguts en una altra sessió de formació de professorat organitzada per l’ICE de la Universitat de Barcelona.

L’objectiu d’ambdues sessions era presentar al professorat un seguit de diapositives dels elements mitològics i arquitectònics pertanyents a uns itineraris concrets. Al mateix temps organitzant-les de manera diferent, es podien tractar separadament, per exemple, temes de mitologia, els déus del panteó olímpic o els monstres. Així, doncs, el que proposàvem era, després d’haver treballat a classe els temes de mitologia, fer una sortida amb un itinerari concret per contemplar estàtues, símbols, etc., relacionades amb déus, monstres, etc. i, en tornar de la visita, veure a classe en diapositiva les mateixes imatges, algunes de més a prop –gràcies al zoom- i també d’altres que no s’havien vist al recorregut però que hi guardaven alguna relació. És el cas, per exemple, de diapositives d’alguna estàtua original grega o romana que amb tota seguretat havia estat el model de la que hi ha a la ciutat. A la façana principal del Palauet Albéniz de Montjuïc, per exemple, hi ha una escultura de Josep Miret, que és una còpia de la Diana de Gàbies i que es troba al Museu del Louvre de París.

El treball amb diapositives, treball que hem fet tots durant molts d’anys, presenta alguns inconvenients: ordenació, conservació, reproducció del material i, sobretot, reordenació. En molts casos, necessitàvem tenir dos exemplars de la mateixa imatge, per incloure-la en l’apartat –és a dir, el carro del projector- d’itineraris o en el de temes. La possibilitat, ara al nostre abast, d’emmagatzemar imatges a l’ordinador, de duplicar-les, d’ordenar-les de

diferents maneres, de projectar-les a classe mitjançant un canó de video, de veure-les prèviament a l'ordinador i, fins i tot, de compartir-les, -puix que se'n poden fer còpies molt fàcilment- és el que ens ha dut a treballar de bell nou en el tema, tot presentant i oferint al professorat un material que pot fer servir de la forma que li sembli més convenient.

RESULTATS OBTINGUS:

ÍNDEX D'ITINERARIS I DE TEMES

Aquest disc conté vint-i-vuit arxius POWER POINT d'ITINERARIS (catorze) i TEMES (catorze), vint-i-vuit arxius PDF d'informació, cadascun corresponent a un arxiu de POWER POINT, i un quinzè arxiu corresponent a la Bibliografia.

A. ITINERARIS

1. Parc del Laberint d'Horta.
2. Park Güell.
3. Parc de la Ciutadella.
4. Jardins de Martí Codolar.
5. Jardins del Palau de Pedralbes.
6. Muntanya de Montjuïc.
 - Parc de l'Espanya Industrial.
 - Plaça d'Espanya.
 - Palau Nacional.
 - Estadi Olímpic.
 - Palauet Albéniz.
 - Jardins de Miramar.
 - Plaça de Dant.
 - Plaça de Sant Jordi.
 - Teatre Grec.
 - Museu Arqueològic.
7. Pedralbes - Sarrià.
 - Avinguda d'Esplugues.
 - Plaça de Sarrià.
 - C/ Manuel Girona.
 - Avinguda de Pedralbes.
8. Rambla.
 - C/ del Carme.
 - C/ Portaferrissa.
 - C/ Cucurulla.
 - Plaça Nova.
 - C/ Ferran.
 - Plaça de Sant Jaume.
 - Plaça de la Verònica.
 - Plaça George Orwell.
 - Passatge de la Banca.
 - Portal de la Pau.

9. Quadrat d'Or.
Rambla de Catalunya.
C/ Balmes.
Gran Via de les Corts Catalanes.
Passeig de Gràcia.
10. Plaça de Catalunya.
C/ Bergara.
C/ Pelai.
Portal de l'Àngel.
Ronda de Sant Pere.
11. Roger de Llúria / Via Laietana.
Pau Claris.
Gran Via de les Corts Catalanes.
12. Passeig Josep Carner / Passeig Colom / Passeig Isabel II / Avinguda Marquès de l'Argentera – Barceloneta.
Cases d'En Xifré.
Casa Llotja de Mar.
13. C/ Balmes / Avinguda Diagonal. Items propers als itineraris.
14. Cementiri del Poble Nou.

Hi ha itineraris breus, com per exemple el del Park Güell o el de Pedralbes-Sarrià, i d'altres molt llargs, com el de la Rambla. Hi ha també la possibilitat de fer-ne dos de consecutius en un mateix dia, bé perquè un és continuació de l'altre, bé perquè es pot agafar un autobús i fer el que complementa el primer.

Els itineraris no són ni volem de cap manera que siguin tancats, és a dir, no cal veure tots i cadascun dels punts que hi apareixen. Per tant, el professor pot descarregar en el seu ordinador l'arxiu de POWER POINT i modificar-lo en funció de les seves preferències. El material informatiu, d'altra banda, el pot imprimir per facilitar-ne la consulta.

El plànol es pot baixar i imprimir. Presentem un plànol amb tots els punts de l'itinerari i un de buit per tal de facilitar els canvis que calgui introduir-hi.

B. TEMES

1. Al·legories.
2. Arquitectura
 - Columnes.
 - Frontons.
 - Edificis.
 - Esgrafiats.
 - Fonts.
3. Llatí al carrer.
4. Mitologia.
 - Déus del Panteó Olímpic.
 - Hermes.
 - Divinitats menors.
 - Herois.
 - Monstres i animals mitològics.
5. Personatges històrics i literaris.
6. Escultors.
7. Bibliografia.

JUSTIFICACIÓ DELS ITINERARIS

Durant els tres darrers anys, a les sortides –una per trimestre- que personalment he fet amb els alumnes, hem recorregut tres o quatre d'aquests itineraris en un mateix dia. He de dir que no sempre vèiem tots els elements que ara presentem, depenia del moment i l'oportunitat el aturar-nos en uns punts i de la impossibilitat aquell dia de fer-ho en uns altres.

En aquests itineraris hem inclòs tot el que ens ha semblat adient. I, en algun cas, hi ha també l'explicació i les fotografies d'elements clàssics d'edificis que no es poden visitar en dies laborables, com ara l'Ajuntament de Barcelona (encara que es pot demanar hora de visita), la Casa Llotja de Mar (en dues dates assenyalades, al març i al novembre), el Palauet Albéniz (només dissabtes, diumenges i dies festius). Els hem mantingut en l'itinerari per tal que els alumnes interessats hi vagin quan puguin.

D'altra banda, en aquestes visites els alumnes pregunten contínuament per altres escultures, que anem trobant al pas. Consegüentment i justificant-ho, en aquests itineraris hem inclòs moltes d'aquestes obres. Això ens passava sobretot a la plaça de Catalunya i passa també amb les estàtues de l'Avinguda Diagonal, davant la façana principal dels jardins del Palau de Pedralbes, amb les estàtues i al·legories de les entrades del Parc de la Ciutadella i amb l'estàtua d'Hermes, al·legoria del Comerç. Vam decidir, doncs, ampliar la temàtica i reunir totes aquestes imatges que, en la seva majoria, són al·legories. Les de la plaça de Catalunya no ho són, però semblen estàtues de Venus. I, encara més, són estàtues de notables escultors de la ciutat i pertanyen a la història, en aquest cas, de l'ornamentació de la plaça.

Així doncs, aquests itineraris permeten molts tipus de comentari, molts més dels que avançàvem en la proposta de treball inicial.

Hi ha set itineraris de carrer, dos dels quals, es poden fer dos en una mateixa sortida. El punt de partença podria ser, per exemple, la plaça de Catalunya, tot continuant per la Rambla, o bé començar per la Rambla i continuar pel Passeig de Colom.

Hi ha sis itineraris de Parcs i, en alguns casos, també se'n poder fer dos alhora. Per exemple, es pot visitar el Park Güell i, després, agafar l'autobús 74 i visitar els Jardins del Palau de Pedralbes. O bé es pot fer l'itinerari Pedralbes-Sarrià i, visitar els Jardins del Palau de Pedralbes. L'itinerari de Colom pot continuar al Parc de la Ciutadella.

Es pot optar per les combinacions que cadascú cregui convenientes i fins i tot eliminar els elements que, en un moment determinat, no es considerin oportuns. Això no obstant, després, a classe, la projecció de tot l'itinerari permet de comentar tot el que no s'hagi vist.

JUSTIFICACIÓ DELS TEMES

Ja s'ha dit abans que el fet que molts alumnes preguntin què són o què representen algunes escultures que van trobant a les sortides, ens ha empès a incloure-les en els itineraris.

En principi, quan programàvem les sortides amb els alumnes, el que ens interessava era veure una Atena, una Diana, un Hermes -d'aquest n'hi ha molts- i un Posidó. Però, per exemple, al Parc de la Ciutadella trobàvem també un cap de Medusa Gorgona, uns Grius, una font Wallace amb cariàtides aguantant la petita cúpula. Altres cops vam començar a comentar, i d'això la ciutat n'és plena, les columnes dels edificis, jòniques o corínties, i els frontons, així com les estàtues al·legòriques, com per exemple la d'Hermes. I, per descomptat, fèiem el comentari pertinent de tot el relacionat amb la "Tradició Clàssica". Tot queda recollir en el CD.

Tenint en compte el que s'ha dit fins ara, vam fer una proposta d'elaboració del material en suport informàtic, i els temes de la proposta inicial s'han vist incrementats per d'altres el "Llatí al carrer", les "Al·legories" i un tercer del qual hem posat solament un exemple, el "Cementiris". No cal dir que el llatí i en alguns casos –pocs- el grec, són presents al carrer molt més que no pas ens imaginem: rellotges de sol, en esglésies i en llocs ben curiosos. Hem fet, doncs, un treball de recopilació de tots aquests temes.

Hi ha un primer tema dedicat a les Al·legories, que correspon més a la zona del Quadrat d'Or, però present igualment en d'altres indrets.

El tema d'Arquitectura té quatre arxius: un primer d'edificis on apareixen teatres, temples i moltes façanes d'edificis de la ciutat amb que elements característics dels temples: frontons i columnes. Un segon arxiu està dedicat exclusivament als ordres arquitectònics clàssics prenent com a referència les columnes, incloent-hi els atlants i les cariàtides. Un tercer està dedicat als frontons i el quart als esgrafiats –moltes façanes esgrafiades presenten dibuixos

amb elements clàssics. Hi ha un cinquè tema dedicat exclusivament a les fonts: les fonts Wallace, la de Diana, la de Ceres, les de Neptú i la d'Hèracles.

El tema de Mitologia agrupa cinc arxius: un dedicat als déus i deesses del panteó olímpic, un de sol per a Hermes, un tercer de déus secundaris, un quart d'animals mitològics i monstres, i un cinquè d'herois.

N'hi ha un altre dedicat als personatges històrics i literaris i, l'últim, intitulat Escultors és un arxiu POWER POINT que conté les obres dels escultors, obres que han aparegut als itineraris. D'aquestes escultures hi ha fotografies a les guies de la ciutat o a d'altres llibres, però no sempre és possible veure juntes les obres d'un mateix autor. S'ha dut a terme, doncs, una tasca de reorganització del material, tot recopilant l'obre d'un autor en particular que en faciliti l'estudi monogràfic, o facilitant les explicacions referents al corrent artístic, etc.

L'arxiu d'informatiu corresponent inclou el llistat d'escultors amb el lloc i any de naixement i mort. El segueix un llistat de les seves obres i el lloc on es troben.

TREBALL DUT A TERME

PROCÉS D'ELABORACIÓ DEL MATERIAL

MATERIAL VISUAL: ARXIUS DE POWER POINT

Pel que fa al material visual, en un principi teníem previst reordenar i escanejar les diapositives existents per incloure-les en arxius de POWER POINT. Finalment, però, vam decidir tornar a fer totes les fotografies de bell nou i amb càmera digital. Això ens ha permès un tractament ampli i divers de les imatges. I, no cal dir-ho, hem pogut treballar amb més facilitat a l'hora d'introduir-les a l'ordinador, d'eliminar les que semblaven millorables, retallar-les, ampliar-les, etc. Això no obstant, hi ha diapositives que sí que han estat escanejades. Es tracta de les de temples i estàtues de Turquia, Grècia, Museu del Louvre, Museus de Berlín, les quals apareixen com a models en l'apartat de temes. En algun cas hem escanejat diapositives dels nostres primers treballs, donat que darrerament alguns edificis han estat en període de restauració, com ara, l'edifici de la Companyia de Tabacs de Filipines.

En fer de bell nou les fotografies s'han afegit més imatges i, per tant, ha calgut reordenar i ampliar els itineraris i els temes.

En molts casos apareix primer una imatge global del lloc on es troba l'ítem que es vol treballar, ja sigui una escultura, una pintura o un text en llatí, seguida de la imatge detallada de l'ítem. En d'altres casos hi ha dues fotografies gairebé iguals, una presa de més lluny, i l'altra de més a prop. El professor decideix si vol projectar totes dues i com. D'altra banda, hi ha estàtues que han estat fotografiades des de diferents punts de vista. Estem molt acostumats a veure les estàtues per davant i molt poc a veure-les per darrera, quan la veritat és que hi ha moltes imatges que també s'han de veure des d'aquest angle i, algunes, de més a prop.

Cada diapositiva té un títol informatiu i, normalment, diem on es troba, el nom de l'edifici i també, de vegades, el nom de l'estàtua. En les diapositives on apareixen textos en llatí, aquest surt tot sol de bell nou text en una altra diapositiva.

MATERIAL INFORMATIU: ARXIUS PDF

Quant al material informatiu de totes les imatges, en un primer moment vam pensar fer una fitxa informativa a la presentació de POWER POINT i a continuació de cada imatge. Després, ho vam descartar per motius diversos. Un d'ells, i potser el principal, és l'escassa utilitat i conveniència de llegir textos en pantalla. En efecte, això distreu els alumnes i és molt millor que el professor expliqui les imatges mentre les projecta. Consegüentment, vam decidir d'organitzar tota la documentació en arxius de text i, després, convertir-los en arxius PDF, més clars per a ser llegits en pantalla. Solament, com s'ha assenyalat abans, apareixen "diapositives amb text" quan es tracta de textos llatins.

Per elaborar aquest material hem llegit quasi bé tots els llibres esmentats a la bibliografia. Hem buidat en arxius, un per llibre, els continguts que ens interessaven. En alguns casos, s'ha cercat informació per internet i, aleshores, es cita la referència a la pàgina o pàgines web utilitzades, al final del text. En fer el redactat de cada element hem utilitzat, d'una banda, el material bibliogràfic, el que vam fer servir per a les conferències abans esmentades i, d'una altra banda, s'ha descrit l'element (déu, al·legoria, llatí, edifici, frontó, etc.) a partir de l'observació personal. És el que normalment es fa en seguir l'itinerari per tal que els alumnes es fixin *in situ* o, després, en veure les diapositives a classe.

Hi ha explicacions que són molt llargues i d'altres amb una informació molt puntual. Les més llargs contenen informacions que s'ha considerat oportú d'incloure. Aquest és el cas del Palau Moja, que s'ha relacionat amb punts d'altres itineraris. En d'altres casos s'ha considerat que no calia afegir res més.

En els documents dels ITINERARIS hi ha en primer lloc el plànol (amb els números corresponents als ítems relacionats més tard), una introducció (quasi bé a tots), un resum de l'itinerari (uns són llargs, d'altres, com el del Park Güell, més curts) i, després, un llistat de cada ítem en el qual s'inclou la informació següent: nom de l'ítem, lloc on està ubicat,

carrer, avinguda, etc., nom de l'edifici, si escau. Entre parèntesi apareix el número de catàleg (n.c.) del tema tractat en el Catàleg de Patrimoni Arquitectònic Històric-Artístic de la Ciutat de Barcelona, editat per Ajuntament de Barcelona el 1987, i, també, l'any de construcció de l'edifici o d'execució de l'estàtua, els arquitectes o escultors autors i una explicació del tema. L'última línia està dedicada a la bibliografia consultada ordenada cronològicament, tot indicant el cognom de l'autor seguida de l'any d'edició del llibre, dos punts i, tot seguit, el número de pàgina en què apareix la informació.

Heus aquí un exemple d'itinerari que encapçala l'itinerari RAMBLA.

ITINERARI: I. Rambla: Principi del passeig central: victòries – Rambla, 142: Antiga seu del Banc Central, actualment Sfera: cap d'Hermes – Rambla, 134: Agència de viatges Marsans: cap d'Hermes – Rambla, 129: Musical Empòrium: Musa – Rambla, 121: Farmàcia Masó Arumí: Eros – Rambla 115: Teatre Poliorama: Eros – Rambla, 128: Hotel Rívoli: al·legories del Comerç i de l'Agricultura – Rambla, 109: Companyia de Tabacs de Filipines: al·legories del Comerç i de la Indústria – Rambla, 109 / Carne, 2-4 / Xuclà, 1: Església de Betlem: textos en llatí a les façanes – Rambla, 107: El Regulador: Putti i pilastres – **C/ del Carme, 7:** Restaurant Quo Vadis – **Rambla, 120:** Restaurant Àttic (abans Sepu): Columnes d'estil corinti, al·legories de les estacions – **C/ Portaferrissa, 1-3:** Palau Moja: elements arquitectònics i simbologia al·legòrica – C/ Portaferrissa, 11: Putti – C/ Portaferrissa, 17: El Mercadillo: Àrtemis – **Plaça de la Cucurulla, s/n.** Art Montfalcon: Esfinxs – **C/ Cucurulla, 4:** Casa Bassols: els treballs d'Hèracles – **Plaça Nova: Barcino,** poema visual de Joan Brossa – **Plaça del Pi, 1:** text en llatí – Plaça del Pi, 3: Casa del Gremi de Revenedors: esgrafiats amb putti i textos en llatí – **II. Rambla:** Pla de la Boqueria: Font d'Hèracles – **C/ Ferran, 28:** Parròquia de Sant Jaume Apòstol: text en llatí – C/ Ferran, 30: Casa Jeroni Juncadella: portada renaixentista, imatge d'un vent – **C/ Call, 14:** Antiga Llibreria Comelles: esgrafiats – **Plaça de Sant Jaume:** Edifici de la Generalitat de Catalunya – Edifici de l'Ajuntament de Barcelona: al·legories, Atena, textos en llatí, elements arquitectònics, escultures al pati interior – **C/ del Bisbe:** Hèracles i el lleó de Nemea – **C/ Paradís, 10:** Temple d'August – **C/ Ferran,** Passatge del Crèdit: Hermes i Ceres – **C/ Avinyó, 17:** Relleu d'Hèracles – C/ Avinyó, 23 / Plaça de la Verònica: Borsí Mercantil: elements arquitectònics i al·legories del Comerç i de la Indústria – **Plaça de George Orwell:** esgrafiats a les façanes: Ares i Venus i Putti – **Plaça Reial:** Font de les tres Gràcies – Fanal d'Antoni Gaudí – **III. Rambla, 37:** Casa Gallega: simbologia al·legòrica – Font Wallace (i) – Font Wallace (ii) – Rambla, 8: Palau Marc de Reus – Rambla, 6 / **Passatge de la Banca:** Museu de Cera: Hermes i Hefest – Rambla / Passeig central: Monument a la família Santpere: teatre – **Portal de Santa Madrona, 1:** Edifici del Sector Naval: elements arquitectònics – Rambla, 2: Foneria de Canons: al·legories i elements arquitectònics – **Portal de la Pau, 5:** Govern Militar, Columna de Colom.

Heus aquí un exemple d'explicació d'un punt a l'itinerari QUADRAT D'OR.

Estàtua de Diana i Al·legories de l'Arquitectura, l'Escultura, la Pintura i la Música.
 Rambla de Catalunya, 19-21. Casa Heribert Pons (n.c. 186). Conselleria d'Economia.
 Va ser construïda entre 1907 i 1909 per l'arquitecte Alexandre Soler i March (1874-1949) amb la col·laboració d'Eusebi Arnau (1864-1934) que va fer les escultures de les al·legories que hi ha a la façana, i l'estàtua de Diana caçadora, que roman al vestíbul d'entrada a l'edifici. La deessa, col·locada al peu de l'escala de pujada al primer pis, està acompanyada d'un gos i, als seus peus, hi ha un cérvol que segurament ha abatut. Amb la mà esquerra agafa l'arc que té a sobre de la cama dreta i apropa la mà dreta al cap coronat per una lluna, adoptant així una postura de descans. Les al·legories del primer pis de la façana representen la Pintura: una dona que pinta amb un pinzell mentre aguanta amb l'altre mà la paleta de pintures; la Música: una dona amb una lira; l'Arquitectura: una altra dona que fa càlculs amb un compàs i té al costat un capitell jònic; i, finalment, una dona, la Escultura, extreu una estàtua d'una matèria informe.
 (*El Quadrat* 1990:53) (Huertas 1995:89)

(A l'arxiu de POWER POINT corresponent hi ha una fotografia de l'edifici, tres imatges de la deessa Diana del vestíbul i una imatge de cadascuna de les al·legories).

Al final de cada document, hi ha una secció intitulada "Temes". Hi apareixen tots els elements (arquitectònics, al·legories, mitologia i textos en llatí) que conté l'itinerari. La informació sobre aquests temes és als arxius de TEMES. Una altra secció intitulada Bibliografia, amb la informació completa de cada obra citada i consultada, i una tercera secció d'informació, si escau, de com arribar al lloc, horaris i dies de visita.

Heus aquí la secció de temes corresponent a l'itinerari QUADRAT D'OR.

TEMES:

AL·LEGORIES: Agricultura, Arquitectura, Arts, Ciències, Comerç, Escultura, Indústria, Justícia, Música, Navegació, Pintura, Quatre estacions, Salut i Medicina, Terra.

ARQUITECTURA: Atlants, Cariàtides, Columnes, Frontons.

TEXTOS EN LLATÍ: 1. Parròquia Sant Raimon de Penyafort.
 5. Església del Col·legi de la Concepció.
 6. Església de la Mare de Déu dels Àngels.

MITOLOGIA: Ariadna, Au Fènix, Diana, Eros-Putti, Hermes, Muses.

En els documents corresponents a TEMES hi apareix una introducció, uns textos clàssics relatius a cadascun dels apartats i el llistat d'ítems.

Tot seguint amb l'exemple triat, es troba la informació referent a Àrtemis Diana (relacionable amb la Diana de la fitxa reproduïda abans -l'itinerari del Quadrat d'Or-) a l'arxiu intitulat: "Déus i deesses del panteó olímpic", on apareix el següent:

ÀRTEMIS-DIANA

Àrtemis, filla de Zeus i Leto, germana bessona d'Apol·lo, és la deessa verge de la caça que viu a les muntanyes, lluny de les ciutats. Els seus atributs són l'arc, les fletxes i el buirac de plata. Porta una mitja lluna al cap i sol anar acompanyada de gossos de caça i de cérvols.

"Canto a la tumultuosa Àrtemis, la de áureas saetas, la virgen venerable, cazadora de venados, diseminadora de dardos, la hermana carnal de Apolo del arma de oro, la que por los montes umbríos y los picachos batidos por los vientos, deleitándose con la caza, tensa su arco todo él de oro, lanzando dardos que arrancan gemidos. Retiemblan las cumbres de los elevados montes y retumba terriblemente el bosque umbrío por el rugido de las fieras. Se estremece también la tierra y el mar pródigo en peces. Pero ella, que tiene un ardido corazón, se dirige de un lado a otro, arruinando la raza de las fieras".

(Himno homérico XXVII, a Àrtemis)

1. Diana de Versalles.
Museu del Louvre. París.
2. Diana de Venanci Vallmitjana i Barbany.
Font a Gran Via de les Corts Catalanes / Roger de Llúria.
3. Diana d'Eusebi Arnau.
Casa Heribert Pons. Conselleria d'Economia. Rambla de Catalunya, 19-21.
4. Diana de Gàbies (còpia).
C/ Portaferrissa, 17.
5. Diana de Gàbies (còpia) de Josep Miret i Llopart.
Façana del Palauet Albéniz. Montjuïc.
6. Diana de Gàbies.
Museu del Louvre. París.
7. Diana (còpia) de Josep Miret i Llopart.
Façana del Palacete Albéniz. Montjuïc.
8. Diana.
Casa Llotja de Mar.
9. Diana.
Avinguda Diagonal, 506.

A l'arxiu de POWER POINT corresponent a aquest tema hi ha les fotografies de les nou Àrtemis-Diana. A l'arxiu denominat Escultors tornen a aparèixer aquestes imatges classificades per autor.

Finalment, a la Bibliografia General, apareix cada títol encapçalat pel cognom de l'autor i l'any d'edició del llibre. Aquest encapçalament és el que ha estat utilitzat per citar les obres, per no repetir la fitxa bibliogràfica sencera.

RECURSOS UTILITZATS

1. Programes informàtics: Paint Shop Pro 5, Power Point, Adobe Acrobat.
2. Càmera Digital: Kodak EasyShare DX6340 (3,1 megapixels)
3. Material de diapositives fetes abans.
4. Plànols de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.
5. Plànols de la web de l'Ajuntament de Barcelona.
6. Bibliografia.

ESTUDIS REALITZATS

Amb la intenció de presentar aquest treball com a Pàgina Web he fet el Curs telemàtic “Disseny i creació de pàgines web” (14 d’octubre 2003 – 27 d’abril 2004) organitzat per la Subdirecció General de Tecnologies de la Informació amb una durada de 60 hores (equivalència en hores presencials).

Una vegada finalitzat el CD rom que ara presentem, iniciarem la introducció del material a la pàgina web que ja tenim autoritzada pel Departament d’Ensenyament.

CONCLUSIONS

El resultat final d'aquesta llicència d'estudis és un CD que començarem a utilitzar a classe i distribuïrem entre els professors de l'àrea de llengües clàssiques interessats a fer servir aquest material. Sabem que poden aparèixer errors i que aquests seran modificats en una segona edició d'aquest CD per a una distribució més ampla.

RELACIÓ DELS MATERIALS CONTIGUTS EN ELS ANNEXOS

1. CD que inclou els dos arxius: A. ITINERARIS I B. TEMES.
2. Impressió de tots els arxius d'itineraris i temes que al disc apareixen en format pdf (dos volums).

BIBLIOGRAFIA

I. Bibliografia sobre Barcelona: a. Guies. b. Parcs i jardins. c. Estudis monogràfics de zones de la ciutat i d'edificis en particular.

I.a. Guies

Cirici 1972.

CIRICI, ALEXANDRE, *Barcelona pam a pam*, Barcelona, Teide, 1972.

Dotze passejades 1992.

Dotze passejades perla història de Barcelona, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1992.

El Quadrat 1990.

El Quadrat d'Or, 150 cases al centre de la Barcelona modernista, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1990. (Coordinació Berta Sureda. Idea. Selecció i direcció Albert García Espuche).

Guía de Catalunya 1994.

Guía de Catalunya 95, Barcelona, Ediciones Primera Plana, S.A. Grupo Zeta, 1994.

González 1999.

GONZÁLEZ, ANTONI / LACUESTA, RAQUEL, *Barcelona guía de arquitectura 1929-2000*, Barcelona, Gustavo Gili, 1999.

Huertas 1995.

HUERTAS CLAVERÍA, JOSEP MA. / ENCINAS, PEPE, *50 vegades Barcelona. Guia de visita de la ciutat*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1995.

Huertas 2003.

HUERTAS, JOSEP MA., *Los más originales Paseos insólitos para descubrir Barcelona*, Barcelona, Editorial Optima, 2003.

Milá 2000.

MILÁ, ERNESTO, *Guía de la Barcelona Mágica, 2000 años de misterio y esoterismo*, Barcelona, Ediciones Martínez y Roca, S.A., Fontana Fantástica, 2000.

Montjuïc 2003.

Montjuïc. Guia. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2003. (Text de Josep Ma. Huertas. Fotografies de Pepe Encinas i Guillem Huertas).

Tolosa 1996.

TOLOSA, EDUARD I ROMANI, DANIEL, *Sculpture guide barcelona escultura guía*, Barcelona, Actar, 1996?

I.b. Parcs i jardins de la ciutat.

Alberdi 1999.

ALBERDI, RAMON I CASASNOVAS, RAFAEL, *Els Jardins de Martí-Codolar*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1999₂.

Bassegoda 2001.

BASSEGODA NONELL, JUAN, *Los jardines de Gaudí*, Barcelona, Edicions UPC –Arquitext 22-, 2001.

Bou 1989.

BOU I ROURA, LLUÍS M. / GIMENO I CASES, EVA, *Jardins i escultures de les Corts*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Consell Municipal del Districte de Les Corts, 1989.

Gavancho 1999.

GABANCHO, PATRICIA, *Guia del Laberint d'Horta*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1999.

Marjanedas 1989.

MARJANEDAS, ALBERT, *Gardens of Palau de Pedralbes*, Ajuntament de Barcelona, Parcs i Jardins, 1989.

Moreno 1999.

MORENO, MARIA ROSA, *Els jardins del Laberint d'Horta*, Ajuntament de Barcelona, Quaderns de l'Arxiu 1, 1999₄ (1996₄).

I.c. Estudis monogràfics de zones de la ciutat i d'edificis en particular.

Arranz 2003.

ARRANZ HERRERO, MANUEL, *La Rambla de Barcelona. Estudi d'història urbana*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, Col·lecció Camí Ral, núm. 22, 2003.

El Llibre d'Or 1996.

(VV.AA. *El Llibre d'Or de Catalunya. Un segle en imatges*. Barcelona, Ediciones Primera Plana, S.A. Grupo Zeta, 1996.

Fabre i d'altres s/a.

FABRE I FORNAGUERA, J., HUERTAS I CLAVERIA, J.M., TATJER I MIR, MERCÈ, *Descubrir Ciutat Vella*, Barcelona, Promoció Ciutat Vella, s/a.

García-Martín 1989.

GARCÍA-MARTÍN, MANUEL, *El barri de la platja de Barcelona que la veu popular anomenà BARCELONETA*, Barcelona, Catalana de Gas, 1989.

La Casa 1986.

La Casa Llotja de Mar de Barcelona, Estudi històric, crític i descriptiu de l'edifici i de les seves col·leccions d'escultura i pintura, Barcelona, Cambra oficial de comerç, indústria i navegació de Barcelona, 1986. (Text de Joan Bassegoda i Nonell. Traducció i correcció del text: Joan Abril i Español).

Mas i Solench, Josep M. 1990.

MAS I SOLENCH, JOSEP M., *El Palau de Justícia de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1990.

Milà 2001.

MILÀ, ERNESTO, *Misterios de Barcelona*, Barcelona, Pyre, 2001.

Permanyer 1995.

PERMANYER, LLUÍS, *Biografia de la Plaça de Catalunya*, Barcelona, Edicions La Campana, 1995.

Satué, Enric 1984.

SATUÉ, ENRIC, *Un museu al carrer. Lletres, imatges i tècniques dels rètols comercials a Catalunya*, Diputació de Barcelona, 1984.

Sola 1985.

SOLA – MORALES, IGNASI DE, *L'Exposició Internacional de Barcelona 1914-1929: Arquitectura i Ciutat*, Barcelona, Fira de Barcelona, 1985.

Vázquez 1990.

VÁZQUEZ MONTALBÁN, MANUEL, *Barcelona fuente a fuente*, Barcelona, Repsol, 1990.

Vergès 1968.

VERGÈS, ORIOL, *Barcelona*, Barcelona, Taber, 1968. Traducció de Carmen Rius.

II. Bibliografia: art, arquitectura, escultura. Obres generals. Estudis particulars.

Ashe 2003.

ASHE, GEOFFREY, *Labyrinths and Mazes*, Wessex Books 2003.

Boardman 1999.

BOARDMAN, JOHN, *Escultura griega*, Barcelona, Destino, 1999.

Cid 1999.

CID, CARLOS, "Damià Campeny i Estrany, una vida un art" en *La Taula de l'ambaixador. El triomf de Taula de Damià Campeny*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, Quaderns del museu Frederic Marès, 1999.

Honour 1991.

HONOUR, HUGH, *Neoclassicismo*, Madrid, Xarait Ediciones, 1991.

Maluquer 1989.

MALUQUER, ELVIRA (coord.), *J. Puig i Cadafalch: l'arquitectura entre la casa i la ciutat*, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions / Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1989.

Peran 1994.

PERAN, MARTÍ - SUÀREZ, ALICIA - VIDAL, MERCÈ, *El noucentisme. Un projecte de Modernitat*, Catàleg de l'Exposició 22 desembre 1994- 12 març 1995, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Enciclopèdia Catalana, Centre Cultura Contemporània de Barcelona, 1994.

Stierlin 2001.

STIERLIN, HENRI, *Grecia. De Micenas al Partenón*, Barcelona, Taschen, 2001.

Stuart 1825.

STUART, JAMES, F.R.S. AND F.S.A. & NICHOLAS REVETT, painters and architects, *The Antiquities of Athens, measured and delineated by*, Londres, Priestley and Weale, 1825.

Subirachs 1986.

SUBIRACHS I BURGAYA, JUDIT, *L'escultura commemorativa a Barcelona fins al 1936*, Els llibres de la frontera, Coneguem Catalunya 14, 1986.

Subirachs, 1989.

SUBIRACHS I BURGAYA, JUDIT, *L'escultura commemorativa a Barcelona fins (1936-1986)*, Els llibres de la frontera, Coneguem Catalunya 27, 1989.

Summerson 1984.

SUMMERSON, JOHN, *El lenguaje clásico de la arquitectura*, Barcelona, Gustavo Gili, 1984.

Summerson 1990.

SUMMERSON, SIR JOHN, "Classical Architecture" en *New Classicism Ómnibus volume*, Londres, Academy Editions, 1990, pp. 16-17.

Sykes s/a.

SYKES, ALAN, *The Wallace Fountains of Paris*, Printed by Stramongate Press.

III. Bibliografia: iconologia, mitologia, simbologia.

Aghion 1997.

AGHION, I., BARBILLON, C. Y LISSARRAGUE, F., *Héroes y dioses de la Antigüedad*, Madrid, Alianza Editorial, 1997.

Battistini 2003.

BATTISTINI, MATILDE, *Símbolos y alegorías*, Barcelona, Electa –Los Diccionarios del Arte-, 2003.

Cooper 2000.

COOPER, J.C., *Diccionario de símbolos*, Barcelona, Gustavo Gili, 2000.

Grimal 1991.

GRIMAL, PIERRE, *Diccionario de Mitología Griega y Romana*, Barcelona, Paidós, 1991.

Grupo Tempe 1998.

VV.AA. *Los dioses del Olimpo*, Madrid, Alianza Editorial: Clásicos de Grecia y Roma (BT8208), 1998.

Impelluso 2002.

IMPELLUSO, LUCIA, *Héroes y dioses de la Antigüedad*, Barcelona, Electa –Los Diccionarios del Arte-, 2002.

Langmuir 1997.

LANGMUIR, ERIKA, *Allegory*, The National Gallery Company, Pocket Guides, 1997.

Ripa 1987.

RIPA, CESARE, *Iconologia*, 2 vols. Madrid, Akal, 1987.

Sariol 1994.

SARIOL, JOAN – CUCURELLA, SANTIAGO – MONCAU, CARMÉ, *La mitología clásica. Literatura, art, música*, Barcelona, Barcanova, 1994.

Seeman 1993.

SEEMANN OTTO, *Mitología Clásica Ilustrada*, Barcelona, Argos Vergara, 1993, 3 vols. (Traducción castellana y prólogo de Eduardo Valentí. Ilustraciones y montaje artístico Carlos Cid).

IV. Obres d'autors clàssics.

APOLODORO, *Biblioteca Mitològica*, Madrid, Akal/Clasica 13, 1987. (Traducción y notas de José Caldrón Felices)

APOLONIO DE RODAS, *El viaje de los Argonautas*, Madrid, Editora Nacional, 1975. (Introducción y traducción de Carlos García Gual)

GALENO, *Sobre las facultades naturales*, Madrid, Clásicos Gredos, 2003. (Introducción, traducción y notas de Juana Zaragoza Gras).

HERODOTO, *Historia (libros III-IV)*, Madrid, Biblioteca Clásica Gredos, 1977. (Introducción de Francisco R. Adrados. Introducción, traducción y notas de C. Schrader)

HESIODE, *Teogonia. Els treballs i els dies*, Barcelona, Edicions de la Magrana: L'Esparver Clàssic, 35, 1999. (Introducció, Traducció i Notes de Joan Castellanos)

HIGINO, *Fábulas*, Madrid, Ediciones Clásicas, 1997. (Introducción, traducción y notas de Santiago Rubio Fernaz)

Himnos 1978.

Himnos homéricos, Madrid, Clásicos Gredos, 1978. (Traducción, introducciones y notas de Alberto Bernabé Pajares)

HOMER, *Iliada*, Barcelona, Edicions la Magrana, 1997₂. (Introducció, traducció i notes de Joan Alberich i Mariné)

MARCO LUCIO VITRUVIO, *Los diez libros de Arquitectura*, Barcelona, Iberia, 1997. (Traducción, prólogo y notas de Agustín Blánquez)

OVIDI, *Les Metamorfosis*, Barcelona, Quaderns Crema, 1996. (Presentació i traducció de Jordi Parramon)

PAUSANIAS, *Descripción de Grecia*, Madrid, Clásicos Gredos, 1994, 3vols. (Introducción, traducción y notas de María Cruz Herrero Ingelmo)

PLUTARC, *Vides paral·leles*, Barcelona, Bernat Mege, 1942. (Text i traducció de Carles Riba)

TITO LIVIO, *Historia de Roma desde su fundación*, Madrid, Clásicos Gredos, 1990. (Introducción general de Ángel Sierra, traducción y notas de José Antonio Villar Vidal)

V. Altri.

Guerrero 2001.

GUERRERO, MANUEL ED., *Joan Brossa o la revuelta poética*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Fundació Joan Brossa y Fundació Joan Miró, 2001.